

АТРАКТОРНІ МОДЕЛІ КОНЦЕПТУ *ОЦІНКА* В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

ATTRACTOR MODELS OF THE CONCEPT *EVALUATION* IN THE MODERN ENGLISH DISCOURSE

Щербак Г.В.,

*аспірант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Запорізького національного університету*

У статті досліджується концепт *ОЦІНКА* з позиції когнітивної лінгвосинергетики. Обґрунтовується можливість застосування поняття «аттрактор», яке зазвичай використовується в теорії хаосу, в лінгвістиці. Для вивчення динаміки концепту використовуються чотири типи аттракторних моделей (моделі точкового аттрактора, періодичного аттрактора, квазіперіодичного аттрактора та дивного аттрактора). Концепт розглядається як динамічна система, що прагне до аттракторів. Вербальні аттрактори концепту *ОЦІНКА* представлені лексемами *evaluation* (точковий аттрактор), *good* та *bad* (періодичний аттрактор), синонімічним рядом *assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal* (квазіперіодичний аттрактор) та лексемою *bigly* (дивний аттрактор).

Ключові слова: оцінка, концепт, лінгвосинергетика, аттрактор, точковий аттрактор, періодичний аттрактор, квазіперіодичний аттрактор, дивний аттрактор.

В статье исследуется концепт *ОЦЕНКА* с позиции когнитивной лингвосинергетики. Обосновывается возможность применения понятия «аттрактор», которое обычно используется в теории хаоса, в лингвистике. Для изучения динамики концепта используются четыре типа аттракторных моделей (модели точечного аттрактора, периодического аттрактора, квазипериодического аттрактора и странного аттрактора). Концепт рассматривается как динамическая система, которая стремится к аттрактору. Вербальные аттракторы концепта *ОЦЕНКА* представлены лексемами *evaluation* (точечный аттрактор), *good* и *bad* (периодический аттрактор), синонимическим рядом *assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal* (квазипериодических аттрактор) и лексемой *bigly* (странный аттрактор).

Ключевые слова: оценка, концепт, лингвосинергетика, аттрактор, точечный аттрактор, периодический аттрактор, квазипериодический аттрактор, странный аттрактор.

The article analyzes the concept *EVALUATION* from the standpoint of Cognitive Linguosynergetics. It gives a brief explanation how the notion “attractor”, which is primarily used in Chaos Theory, can be applied to Linguistics. To study the dynamics of the concept, four types of attractor models are used (point attractor, periodic attractor, quasi-periodic attractor, and strange attractor). The concept is viewed as a dynamic system that is directed to the attractors. The verbal attractors of the concept *EVALUATION* are represented by lexeme *evaluation* (point attractor model), lexemes *good* and *bad* (periodic attractor model), synonymic row *assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal* (quasiperiodic attractor model), and lexeme *bigly* (strange attractor model).

Key words: evaluation, concept, linguistics, attractor, point attractor, periodic attractor, quasiperiodic attractor, strange attractor.

Постановка проблеми. Використання ідей синергетики поклало початок нового концептуального осмислення лінгвістичних проблем. Для їх вирішення науковці звернулися до використання таких термінів, як складність, нелінійність, хаос, аттрактор тощо. До числа питань, які розглядаються в рамках синергетики, належить і питання сутності концепту, що знаходить відображення в цьому дослідженні.

Мета статті полягає в розкритті суті динамічної природи концепту *ОЦІНКА*, а завдання – в типологізації його вербальних аттракторів із побудовою аттракторних моделей та аналізі їхньої самоорганізації. Об'єктом дослідження є концепт *ОЦІНКА*, лексикалізований у сучасному англійському дискурсі, а предметом – визначення синергетичної сутності концепту *ОЦІНКА*.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження в галузі теорії хаосу спираються на твердження, що зміна системи є спрямованою до певного стану спокою, якого система намагається досягти/досягає. Відтак аттрактором називається безліч точок фазового простору динамічної системи, до якої притягується траєкторія динамічної системи з плином часу. Науковцями виділяється чотири типи таких цілей: точкові, періодичні/квазіперіодичні та дивні аттрактори [6, с. 277]. Ці теоретичні положення метафорично застосовують і в лінгвістиці для аналізу концептів [10; 18; 19].

Науковці розглядають концепт як дискретне ментальне утворення, що є базовою одиницею розумового коду людини. Таке утворення має порівняно впорядковану внутрішню структуру, яка являє собою результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості та суспільства та

несе комплексну, енциклопедичну інформацію про предмет або явище [17, с. 24]. Відтак концепт ОЦІНКА, на нашу думку, є ментальним утворенням, що несе в собі комплексну інформацію про встановлення значимості оцінюваного об'єкта.

Концепт не є постійною величиною. Мовні та соціокультурні зміни загалом призводять до змін і концептів, а отже, концепти є динамічним явищем. Із погляду лінгвосинергетики концепти являють собою відкриті системи, що перебувають у нелінійному та нерівноважному середовищі, маючи ієрархічні рівні структурної організації, квантові утворення, що мають якості складних систем, здатних до саморозвитку, завдяки яким вони сприймаються, інтегруються в досвіді [18, с. 135].

Чинником змін концептів у межах синергетики можна вважати рух концептів до атракторів – того самого стану/структури, яка притягує, структурує поведінку складників системи. Поняття «атрактор» в такому разі позначає певну вербалізовану структуру, що має той самий набір характеристик, що й фізичний атрактор [10, с. 3]. Відтак використання атракторної моделі дає можливість опису складної поведінки концептів у дискурсі.

Важливими характеристиками, якими повинен володіти вербальний атрактор, на нашу думку, є:

- 1) максимальна концентрація ознак, які визначають основні семантичні функції концепту;
- 2) регулярність функціонування вербальних атракторів у мові, що зумовлена інваріантністю та передбачуваністю поведінки атракторів;
- 3) спеціалізованість мовних засобів, які служать для реалізації базових семантичних функцій концепту.

У лінгвосинергетиці атрактор можна розглядати і як поняття, близьке поняттю мети, оскільки під ним розуміють відносно стійкий стан, до якого прагне будь-яка система. Це означає, що атрактор концепту є метою концепту. У цьому руслі релевантне надання опису наявних типів концептуальних атракторів: точкового, періодичного, квазіперіодичного та дивного.

Точковий атрактор схематично зображується нерухомою точкою [6, с. 277]. У фізичному світі прикладом такого атрактора є положення, досягнувши якого, маятник припиняє свій рух. У лінгвосинергетичних дослідженнях точковим атрактором вважають той стан спокою, до якого прагне система. Описати зміну концепту в цей період можна так: концепт прагне до тієї самої структури-атрактора. Для спостерігача система поводить себе детерміновано та передбачувано, повторюючи свої минулі стани. Як і у фізичних науках,

точковий вербалізований атрактор концепту є інваріативним у часі, тобто зміни умов спілкування не ведуть за собою зміну характеристик атрактора, що на практиці фіксується регулярними мовними нормами.

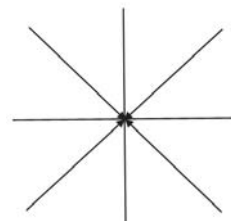


Рис. 1. Точковий атрактор

У мові є безліч прикладів точкових атракторів. Для прагматичних концептів такими атракторами можуть бути стійкі структури різного мовного рівня (слова, словосполучення, речення). За своїми характеристиками точковий атрактор концепту відповідає імені концепту, оскільки останнє визначається як мовний знак, що з найбільшою повнотою та адекватністю передає лінгвокультурну сутність концепту [11, с. 143]. У лінгвістичних розвідках ім'я концепту збігається з домінантою відповідного синонімічного ряду, яка виділяється на підставі таких ознак, як частотність, стилістична нейтральність, ступінь синтаксичної свободи, багатозначність і вживаність в якості семантичного множника при лексикографічному описі цього концепту [14, с. 23].

Для концепту ОЦІНКА в англійській мові дискурсі іменем концепту, а отже, і його точковим атрактором, є лексема *evaluation*. Доцільність прийняття лексеми *evaluation* як точкового атрактора ми вбачаємо в тому, що серед синонімічного ряду лексем з оцінним значенням – *assessment, rating, judgment, calculation, valuation, appraisal, estimation* – саме лексема *evaluation* є стилістично-нейтральною та найбільш вживаною для аналізу категорії ОЦІНКА [9; 11; 16]. Саме лексема *evaluation* утворює змістову основу, на яку накладаються семантичні елементи-конкретизатори оцінних відношень. Наприклад:

I'd forgotten I'd put that on the agenda. How clever I am at these things. (2, clever, 5). *Clever* у цьому прикладі розглядається як частковий вияв оцінки, вмотивований контекстом розмови.

St Florent is an excellent family base with a mile-long, shallow beach that's cleaned every morning (2, excellent, 4). У наведеному прикладі *excellent* використовується на позначення найвищого ступеня позитивної оцінки.

Схематично це можна зобразити так:

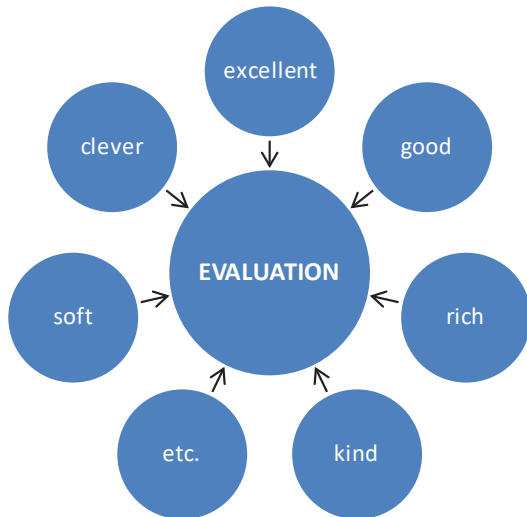


Рис. 2. Точковий атрактор evaluation концепту ОЦІНКА

На відміну від точкового атрактора, **періодичний атрактор** має у своїй зоні дії дві точки тяжіння, між якими коливається динамічна система [6, с. 277]. Динаміку системи з періодичним атрактором можна порівняти з рухом дитячої гойдалки-балансира, де положення угорі/внизу і є атрактором. Відповідно, в мові такий стан виражається наявністю словникових опозицій [10, с. 6].

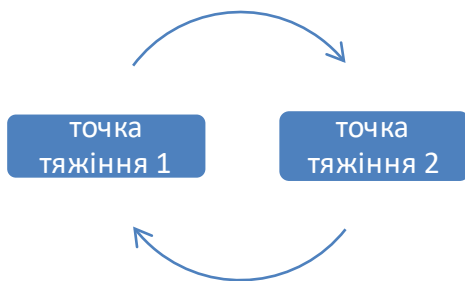


Рис. 3. Періодичний атрактор

Для концепту ОЦІНКА одним із можливих періодичних вербальних атракторів є опосередковані номінації **good** і **bad**. У семантиці цих лексем ми вбачаємо весь спектр можливого мовного вираження оцінки дійсності, що відображено в дефініціях цих лексем. **Good**, наприклад, може набувати таких значень: 1. *to be desired or approved of. // pleasing and welcome. // showing approval. 2. having the required qualities; of a high standard. // skilled at doing or dealing with a specified thing. // healthy, strong, or well. // useful, advantageous, or beneficial in effect. // appropriate to a particular purpose. // (of language) with correct grammar and pronunciation. // strictly adhering to or fulfilling all the principles of a particular religion or cause. 3. possessing or displaying moral*

virtue. // showing kindness. // obedient to rules or conventions. // used to address or refer to people in a courteous, patronizing, or ironic way. // commanding respect. // belonging or relating to a high social class. 4. giving pleasure; enjoyable or satisfying. // pleasant to look at; attractive. // (of clothes) smart and suitable for formal wear. 5. thorough. // used to emphasize that a number is at least as great as one claims. // used to emphasize a following adjective or adverb. // fairly large in number, amount, or size. 6. valid. // likely to provide. // sufficient to pay for. 7. used in conjunction with the name of God or a related expression as an exclamation of extreme surprise or anger, etc [5].

Словниками зафіксовані такі можливі значення **bad**: 1. *Of poor quality or a low standard. // 1.1 (of a person) not able to do a particular thing well. // 1.2 Not appropriate in a particular situation. 2. Not such as to be hoped for or desired; unpleasant or unwelcome. 2.1 (of something causing pain, danger, or other unwelcome consequences) severe or serious. // 2.2 Unfavourable; adverse. // 2.3 bad for Having a harmful effect on. 3. Failing to conform to standards of moral virtue or acceptable conduct. 3.1 (of language) using words generally considered offensive; vulgar. // 4. (of a part of the body) injured, diseased, or painful. 4.1 as complement (of a person) unwell. 5.(of food) decayed; putrid. // 5.1 (of the atmosphere) polluted; unhealthy. // 6. as complement Regretful, guilty, or ashamed about something. // 7. Worthless; not valid. // 8. North American informal Good; excellent [1].*

Аналізуючи категорію оцінки, науковці вивели таку формулу: $A \ r \ B$, де „*A*” – суб’єкт оцінки, „*B*” – об’єкт оцінки, „*r*” – оцінне відношення зі значенням „добре”, „погано” [12, с. 12]. Як бачимо, дослідники спираються на твердження, що хоча оцінне відношення може репрезентуватися по-різному, весь вимір цих репрезентацій зводиться лише до двох незмінних у часі лексем (**good** та **bad**), які з погляду лінгвосинергетики розглянуті нами як періодичні атрактори.

This one is knitted in a linen-mix yarn which washes well and feels especially soft to touch (2, soft, 88). У зазначеному прикладі прикметник є виявом позитивної оцінки, яка репрезентована лексемою **good** без втрати первісного смислу: *This one is knitted in a linen-mix yarn which washes well and feels especially good to touch.*

Так само лексема **hard** може бути заміненою лексемою **bad**:

You should not be thus hard on my poor girl (2, hard, 8). Та *You should not be thus bad to my poor girl.*

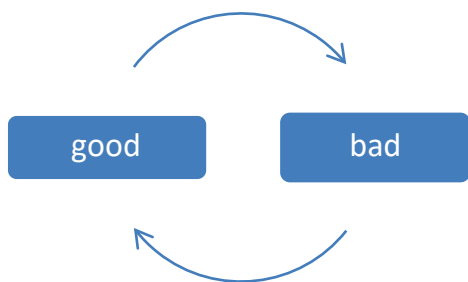


Рис. 4. Періодичний вербальний атрактор концепту ОЦІНКА

Квазіперіодичний атрактор визначається як той тип атрактора, що має у своїй зоні дії понад дві точки тяжіння, між якими коливається динамічна система [5, с. 277]. Квазіперіодичному атрактору графічно відповідає тримірна кільцеподібна фігура. У мовознавстві термін «квазіперіодичний атрактор» використовується для позначення вербалізованої структури, що має понад дві точки тяжіння та є результатом пристосування системи концепту до конкретної мовленнєвої ситуації [8, с. 7]. У мові прикладом квазіперіодичного атрактора вважаємо синонімічний ряд, що втілює один концепт.

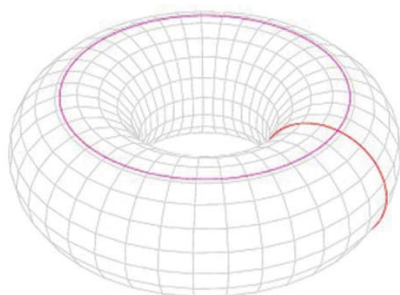


Рис. 5. Квазіперіодичний атрактор

ля концепту ОЦІНКА в англomовному дискурсі квазіперіодичний атрактор має точки тяжіння, що відповідають таким синонімічним лексемам: *assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal*. Вибір лексеми залежить від того, яка з базових семантичних функцій оцінки (схвалення/несхвалення, похвали/осуду, симпатії/антипатії тощо) є домінуючою в окремій мовленнєвій ситуації.

Could not believe he expected to get it through without having a formal appraisal system. And had been salvaged when they'd had a sort of a mock assessment (2, assessment, 21). У наведеному прикладі лексеми *assessment* та *appraisal* використовується для позначення несхвалення.

Now, at 43, Twiggy has matured into the breathtaking beauty of the Nineties. Although the man passing judgment may be a tiny bit biased (2, twiggy, 10). Лексема *judgment* у зазначеному

прикладі використовується для позначення симпатії, виразу оцінки жіночої краси.

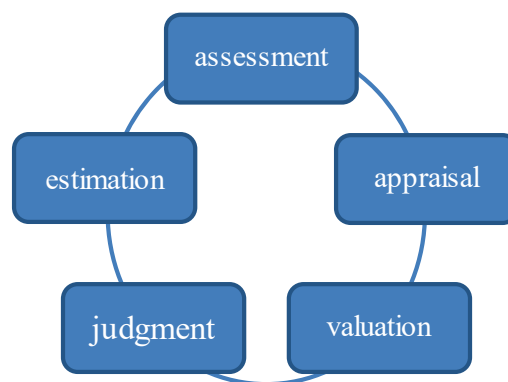


Рис. 6. Квазіперіодичний вербальний атрактор концепту ОЦІНКА

Незважаючи на більш складну, ніж у точкового атрактора, будову, принцип дії періодичних та квазіперіодичних атракторів концептів залишається визначеним. Закон концептуальної поведінки в таких станах детермінований, тобто майбутній стан концептів здатний бути виведеним з їхніх минулих станів (ссылка). Динаміка концепту ОЦІНКА є також визначеною: в рамках моделі періодичних атракторів – це рух від позитивної оцінки, репрезентованої лексемою *good*, до негативної оцінки, репрезентованої лексемою *bad*, і навпаки. Для моделі квазіперіодичного атрактора – це коливання мовної репрезентації концепту ОЦІНКА між такими лексемами, як *assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal*.

Дивні атрактори є результатом хаотичних процесів. Їх народження пов'язано з тим, що не всі коливання розсіюються та загасають. Деякі з них накопичуються, підсилюються та відводять систему все далі від рівноваги. У сильно нерівноважних умовах у системи з'являється вибір між різними наявними можливостями [18, с. 252]. Система може вийти із зони дії колишнього, зазвичай квазіперіодичного атрактора та перейти на траєкторію нового – дивного атрактора. Динаміка концепту з дивними атракторами є хаотичною, неочікуваною та непередбачуваною. У лінгвістиці поняттю «дивний атрактор» відповідає мовна одиниця, для якої оцінне значення не є основним і виявляється лише в певному контексті, в певних валентних умовах [10, с. 9]. Дивні концептуальні атрактори є результатом несподіваних, поодиноких явищ у мові. Це метафоричні та метонімічні перенесення; самостійно сконструйовані мовцем структури, вживання яких закріпилося в мові, хоча й не стало регулярним.

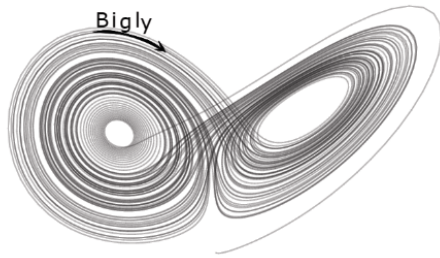


Рис. 7. Дивний вербальний атрактор концепту ОЦІНКА

Для концепту ОЦІНКА одним із дивних атракторів став прислівник **bigly** у значенні «*great sized, not huge, but definitely large // to a great degree, on a large scale, extremely*» [8]. Його появу асоціюють із виступами Дональда Трампа, який досить часто вимовляє прикметник *big-league* як *bigly* та помилково вживає його в ролі прислівника [7]. Випадкова помилка у вимові є випадковим коливанням, що викликало резонанс. Це явище укорінилось у дискурсі, і зараз лексема **bigly** вживається все частіше.

*Just got done talking about redlining. How great is the end result? **Bigly**, that's how great it is (3). // WOW! We are winning **bigly**! First won the series against the Overrated Yankees, now running Porcello out of the game!* (4). Наведені приклади яскраво репрезентують той факт, що лексема **bigly** використовується носіями в значенні «*great sized, not huge, but definitely large // to a great degree, on a large scale, extremely*».

Висновки. Атракторні моделі є ефективним засобом вивчення динаміки концепту. Встановлено, що процес лексикалізації концепту ОЦІНКА спрямований до чотирьох типів цілей: 1) точкового атрактора; 2) періодичного атрактора; 3) квазіперіодичного атрактора; 4) дивного атрактора. Концепт ОЦІНКА можна визначити як синергетичний концепт, що спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда, та реалізовується в певному дискурсі. Динаміка концепту ОЦІНКА є спрямованою до таких атракторів, як ім'я концепту **evaluation** (точковий атрактор), синонімічні лексеми **assessment, estimation, judgment, valuation, appraisal** (квазіперіодичний атрактор), та **bigly** (дивний атрактор).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bad | definition of bad in English. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/bad>.
2. British National Corpus (BYU-BNC). URL: <https://corpus.byu.edu/bnc/>.
3. Carson Soles on Twitter: «Just got done talking...». URL: <https://twitter.com/CarsonSoles/status/1035357056004485120>.
4. Donald Trump on Twitter: «WOW! We are winning...». URL: <https://twitter.com/ChiSoxTrump/status/1035330487743668224>.
5. Good | definition of good in English. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/good>.
6. Kellert S. H. Chaos theory // Routledge Encyclopedia of Philosophy / E. Craig (Gen. Ed.). Vol. 2. London [etc.]: Routledge, 1998. P. 276–280.
7. The history of Trumpian «big league» (now even bigger league!). URL: <http://languagelog ldc.upenn.edu/nll/?p=28969>.
8. Urban Dictionary: bigly. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=bigly>.
9. Баранова С.В. Категорія оцінки в англійській та українській мовах [Текст] // Філософія мови: текст, образ, реальність: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції / Відп. за вип.: В.М. Вандишев, С.О. Швачко. Суми: СумДУ, 2009. С. 84.
10. Бронник Л.В. Типы аттракторов концептов в дискурсе. Вестник Майкопского государственного технологического университета. 2010. № 4. С. 11.
11. Буяр І.Є. Лінгвістична категорія оцінки: оцінювання досягнутого у вітчизняній лінгвістиці // Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна. 2009. № 11. С. 145–149.
12. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Наука, 1985. 228 с.
13. Воркачев С.Г. Алгебра смысла: имя концепта. Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. 2012. № 1(17). С. 142–150.
14. Воркачев С.Г. Семантика и прагматика дезидеративной оценки [Текст]. Краснодар: КубГУ, 1999. 225 с.
15. Дейна Л.В. Інтерпретація структури категорії оцінки на тлі щоденникового дискурсу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2014. № 10(1). С. 30–33.
16. Николіс Г., Пригожин І. Познание сложного. Введение / пер. с англ. В.Ф. Пастушенко. М.: Мир, 1990. 344 с.
17. Попова З.Д., Стернин И.А. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж, 2006. 250 с.
18. Таценко Н.В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір: дис. 2018.
19. Таценко Н.В. Типи вербальних атракторів концепту ЕМПАТІЯ в сучасному англомовному дискурсі [Текст]. Нова філологія. 2017. № 70. С. 201–206.